

FOLIA SELECTA

KUKLAY ANTAL:	Pilinszky János <i>Kopogtatás</i> c. verséről	1
P. GEORGES COTTIER OP:	Metafizika és misztika	2
HAGER RITTA:	Keresztény művész gondolatai az ezredfordulón	13
HETÉNYI VARGA KÁROLY:	Beszélgetés dr. Balogh Istvánval	17

Köröm, 2002. március

KOPOGTATÁS

Aludtunk. Álmomban fa voltam,
majd semmi, majd egy olyan kisgyerek,
ki kopogtat egy felnőtt ajtaján.

Közben Te is fa voltál. Gyerekszoknya.
Nem ajtó. Kopogtatás. Kopogás.
Együtt kopogtunk. Azt már nem tudom,
hogyan ugyanazon ajtón? Ami biztos:
ilyen lehet egy kerub verdesése.

Mi lehet a férfi és a nő között a legmélyebb, legbensőségesebb kapcsolat?

Mi az az "örök női, mely - Goethe szavaival - felfelé vonz bennünket"?
Legvégső fokon mi a tárgya a férfi vágyálmának? A szeretett lény mellett
békésen alvó, a szimbólumok erdejében kószáló férfi lelkében mit választ ki az
álom illogikája?

A férfi vágya, hogy feltekintsenek rá, mint egy fára. De az igazi nagyság a
csúcson megsemmisül és újjászületik az alázatban. Isten országa a kicsinyeké. A
mennyország ajtaján nem lehet erőszakkal behatolni.

A kicsinyek még jobban érzik, hogy "nem jó az embernek egyedül lenni".
A férfi társat keres magának a növekedésben, a megsemmisülésben és az
újjászületésben. Nem szolgát, ellenfelet, akit legyőzni és felhasználni kíván
céljai megvalósítására, hanem barátot, testvért, akivel szívós alázattal együtt kéri
a bebocsátást, várva, hogy megnyílják az Igazság, a Jóság, a Szépség, vagy a
Szentség égi ajtaja. A küldetése után hazatérő kerub négy szárnyával így
verdeshet a bezárt szentségház ajtaja előtt.

Ez az együttlét a vágyakozásban a legtisztább kapcsolat, a legboldogabb
hiány. Reményben kiteljesült élet - reménységben beteljesült életközösség.

Georges Cottier O.P.

METAFIZIKA ÉS MISZTIKA *

1. Az utóbbi évtizedek egyre fokozódó érdeklődése Plotinosz és a neoplatonisták iránt, valamint Nyugaton az indiai eszmevilág gazdag örökségének szentelt tanulmányok folytonos gyarapodása előtérbe helyezik a filozófia - mindenek előtt a metafizika - és a misztika kapcsolatát. A Plotinosz-kutatók egyre jobban felismerik hatalmas zsenialitását és annak a gondolati erőfeszítésnek az eredetiségét, amely teljesen ki van sarkítva az EGY-gyel való kapcsolat, hogy úgy mondjuk, ismereten túli megtapasztalásához való közeledésre.

Miről tanúskodik egy ilyen tapasztalat, különösképpen a metafizikai kutatással kapcsolatban?

A válasz feltételezi, hogy előzőleg megoldást nyert számos korábbi probléma. Mindenek előtt meg kell egyeznünk magának a metafizikának és a misztikának a természetét illetően. Mindegyikük meghatározása, amint tudjuk, olyan küzdelmek számára nyit teret, melynek igen jelentős a tétje, de amelyekbe ezúttal nem tudunk bekapcsolódni. Az általam javasolt, kifejezetten nem bizonyított definíciók reményem szerint megengedik, hogy megfontolásainkban előre haladjunk. Ezek a definíciók megkövetelik egy sor olyan kérdés vizsgálatát, melyek fölvetése nem mellőzhető.

Vajon a metafizika nem bevezetés-e a misztikához, egyfajta kötelező előgyakorlat, mintegy a tárgy megtapasztalása? Vagy megfordítva, egy ilyen gyakorlati ismeret nem lesz-e a metafizika alapja, amely benne (a metafizikában) szerveződik fogalmi tételekké? Nincs-e folytonosság a metafizikától a misztikáig, törés nélküli, sőt homogén fejlődés, úgy, hogy a misztika lenne a metafizika normális, természetes megkoronázása? És feltételezve, hogy így van, nem kell-e következtetnünk a misztikus megtapasztalás egyfajta igényére, amely bele van írva magának a metafizikának a természetébe?

Megmérjük e kérdések súlyát.

2. Ez a probléma-köteg mindenekelőtt a metafizikát érinti, de megfontolásainkban az antropológia felől kell elindulnunk. És az antropológiában kéttípusú kérdéskört kell közelebbről megvizsgálni. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek az emberi megismerés természetét és felépítését ölelik föl; a második kérdés-csoport, amelyre később visszatérünk, egzisztenciális és történelemi vonatkozású; ezek az ismerés gyakorlatának

* Nova et Vetera, 200 I/I. p.S-18

konkrét feltételeire vonatkoznak, és közelebbről az emberiség történelmi meghatározottságában végzett metafizikai kutatásra.

Az emberben a metafizikai megismerés alapszabálya annak az ismerésnek a szabálya, amely, hála az absztrakció folyamatának, az érzéki adatokból vonja el a fogalmakat. Ezt fejezzük ki, amikor azt mondjuk, hogy emberi megismerésünk természetes tárgya a testi dolgok lényege. Ezek azok a tárgyak, amelyekkel a mi testből és szellemi lélekből való összetett természetünk erejében, szellemünk, hogy úgy mondjam, akadálytalanul találkozik. De szellemünknek ez a természetes tárgya nem olyan, hogy minden szempontból kielégítené. Mert intelligenciánk, szellemi képesség lévén, annak az absztrakciónak, amelyre képes, a legmagasabb és legtisztább fokán eléri a transzcendentálékat, az igazat, a jót az egyet és mindenek előtt a létet, ezek egyetemes kiterjedésében. Mindazonáltal az intelligencia ezt a létet elsősorban analógiáiban éri el, melyek vele konnaturálisak, megtisztítva azokat minden anyagiságtól. Másodsorban az analógia útján eléri azt a létet, amely a tiszta szellemi teremtményekben valósul meg, sőt ezen túl a legfőbb analogátumban, Istenben, aki *ipsum esse subsistens* és „a lét oka”, ahogyan mondja néha Szent Tamás.

Megértjük így az emberben a metafizika törvényének paradox voltát. Az értelem képes felfogni a létet, annak teljes analógiás kiterjedésében. Ez az ő rendkívüli képessége és nagysága. De a legmagasabb hasonlóságokat azoknak a legalacsonyabb hasonlóságoknak a lényegétől elindulva éri el, melyek formából és anyagból álló létezők. Innen adódnak határai és fakad alázatossága. Alázatának jele az a szükségszerűség, hogy az elvont fogalom kimunkálása folyamatának eredményessége érdekében a fantázia-képekhez kell fordulnia - *conversio ad phantasmata* -, ez a konkrét egyedi létezőkről való intellektuális ismeretünk feltétele.¹

3. Az eddig elmondottakkal mit se törődött Kant. De nem fölösleges itt megjegyezni, hogy Kant, akinél hiányzik a létnek, mint ilyennek és analógiájának metafizikai felfogása, határokat állapított meg, amelyek jellemeznék azt a tökéletlen módot, ahogyan mi a legmagasabb valóságokat ismerjük; ez a lehatároltság az emberi ész alkotóeleme, mely meghatározza magának a tárgynak a tartalmát. De más dolog ismerni bár tökéletlenül, de valóságosan egy magasabb rendű realitást, és más dolog azt állítani, hogy ez a tökéletlenség meghatározza, leszűkíti a megismerhető tárgyak körét. Azt sem közömbös fölfedni, hogy ennél a pontnál mutatkozik meg legerősebben Hegel antikantiánus reakciója. Számára csak a tökéletes ismeret igaz ismeret, akár a megismert tárgyat - az Abszolútumot - tekintjük, akár azt a módot, ahogy ezt a tárgyat felfogjuk. Itt lép be a határ hegeli elgondolása. A határ vagy végesség

¹ vö. Szent Tamás, *Sum. Theol.*, I, 84, 7.

mindig ideiglenes "momentum", oly módon, hogy a dialektikus folyamat, amely immanens magánál az Abszolútumnál, e határ átlépésének folyamata.

Ez az álláspont közvetlenül érinti a misztika kérdését, mert Hegel a spekulatív *Logikának*, amely valójában metafizika, tulajdonítja az Abszolút megismerésének a képességét azáltal, hogy azonosítja ennek az Abszolútnak az önmegismerési folyamatával. E vonatkozásban Hegel megújítja a barátságát Spinoza ambíciójával, átranzponálva azt a dialektika klaviatúrájára. Ezen gondolkodók egyikénél és másikánál is fölösleges a misztika, mert annak tárgya - quasi azonosság az Abszolútummal - maga a filozófia tárgya. Ez a monizmus távlata.

Problémánkat illetően ezért a kanti következmények mind negatívak. Valóban, szemmel láthatóan Kant után születik meg az érzelem filozófiája. Mivel az ész képtelen eljutni, még tökéletlenül sem, a léthez, azt teljes kiterjedésében véve és egészen az Abszolútumig, egy másik képesség segítségével van szükség: A Gemüt vagy Gefühl segít majd oda eljutni. Így az út nyitva áll a tárgyat saját maga képező érzelem és természetesen az irracionális számára. Az igazsággal és az ésszel minden köteléket megszüntetve, így válik a misztika a tilosnak ítélt metafizika helyettesítőjévé.

4. Tehát egy felfelé vezető úton és tökéletlen ismerési mód által jut el az emberi értelem a legmagasabb valóságokhoz. Minthogy ezek a valóságok a legmagasabbak, ismeretük bevégi és megkoronázza a metafizikus ismerő tevékenységét: Megismerni Istent, ez az a cél, amely felé tart minden teremtett értelem, és ez rejlik a magából a természetéből fakadó lendülete mögött. Fölmérhetjük itt Szent Tamás állításának a súlyát: Istennek az ismerete, legyen bár igen tökéletlen, értékesebb, mint az alsóbbrendű dolgok tökéletes ismerete. Ez az állítás határozottan rávilágít az intellektuális kutatás értelmére és hasonlóképpen arra, hogy milyenek kellene lennie eb')' kultúra szellemének és elsődleges ihletének. Az alapkö itt az igazság elsődlegessége.

Az értelem ebben a folyamatban reflektál önmagára, és tudatosítja saját ismerésmódjának tökéletlenségét. Isten metafizikai ismeretének kritikája a jelzett valóság és a jelzési mód megkülönböztetésén alapszik /quid significatur, modus significandi/. Értelmünk tudja, hogy képtelen fölfogni Isten lényegét. Ezt fejezik ki a tamási megfogalmazás: Istenről nem azt tudjuk, hogy mi ő /quid est/, hanem azt, hogy van /quia est/. Biztos, hogy Isten /mint egyébként minden dolog/ létének állításához szükséges tudnunk, mégha tökéletlen módon is, valamit arról, ami ő.

5. Egy emelkedő pálya menti tökéletlen ismeret: itt találkozunk az apophatikus gondolattal, amely már a metafizikához is szükséges, de különösen annak legmagasabb részéhez, a természetes teológiához.

A tiszta tökéletességeket, mint amilyen a jó, a szép, az igaz, melyek fogalma nem hordoz belső lehatárolódást, mi először a természetünkkel rokon, alsóbb analógiáinkban fogjuk föl. Minthogy értelemmel fölfogható tartalmukban nem hordoznak tökéletlenséget, az oksági viszony mentén jogosan tulajdoníthatjuk azokat *Istennek*. Valamely tökéletesség, amely megtalálható az okozatban, a *fortiori* /még inkább/ és szükségszerűen megtalálható az okban. Az igaz, a szép és a jó állítása így első lépésünk az úton.

De szellemünk az analógia erejében azonnal fölfogja, hogy az a mód, ahogyan ez a tökéletesség Istenben létezik, végtelenül magasabbrendű annál, ahogyan az a teremtményekben létezik. Ez a *via negationis* /a tagadás útja/ vagy a *via remotionis* /a megfosztás útja/. A *modus significandi*-ra vonatkozik. Arról van szó, hogy a teremtményekben talált tökéletességről lehántsunk minden lehatárolást, amelyek beborítják, mert ezek a lehatárolások semmiképpen sem illenek Istenhez. Az isteni mód, amely szerint ezek a tökéletességek benne megvalósulnak, teljesen megszökik előlünk, úgy, hogy végeredményben Istent, mint ismeretlent ismerjük meg. Istent ismerni, mondja Szent Tamás is, ez annak a tudását jelenti, hogy nem ismerjük őt önmagában.² "Tudós tudatlanság", tudatlanság, amely a tudásnak nem tagadása, hanem meghaladással történő megkoronázása: valójában a *via negationis*-nak önmagában nincs végpontja; s elválaszthatatlan a *via eminentiae-től* /a kiválóság útjától/, amely az értelem csendes imádásának tekinthető az isteni transzcendencia misztériuma előtt. Mintha az a csodálkozás, amely a filozófiai kérdésföltevés kiindulópontja, itt ismét előbukkanna, mint a tudás végeredménye. A misztérium imádása, az értelemnek ez a természetes magatartása önmagától beletorkollik egy vallásos magatartásba. De az az érzés, amit közvetít, az a végtelen távolság feletti csodálkozás; ez a távolság elválaszt minden teremtményt, minden teremtett intelligenciát és azok ismerési eszköztárát az isteni lényegtől. Vallásos dimenzióról fogunk beszélni, de semmiképpen sem misztikus dimenzióról, mert a misztika az Abszolútum egyfajta megtapasztalását jelenti.

Első következtetésünk, amire eljutottunk, a hangsúlyt a metafizika és a misztika közötti különbségre helyezi. Sosem lenne szabad szem elől téveszteni ezt a következtetést, de ezzel még nem mondtunk el mindent.

II.

6. Az előzőek az emberi megismerésre vonatkoznak, amennyiben az sajátosan emberi. Ez pedig függ a szellemi lélek és a test lényegi egységétől és az érzékelhető tárgyakban lehetőségként rejlő megismerhetőségnek az elvonatkoztatás és fogalomalkotás útján történő tényleges megismeréshez szükséges képzetek, belső képek szerepétől. De ez a megfontolás kiegészítést kíván.

² In *Dív. Nom.*, c. VII, lect.4.

Az emberi lény megvizsgálja minden teremtett lény törvényeit és igényeit. A S.Contra Gentiles III. könyvének egy sor fejezetében, ahol a jóról és Istenről, mint minden dolog végső okáról van szó, Szent Tamás a boldogságból kiindulva kibont egy elvet a szellemi teremtmények számára: minden lény a lét felé, az Istenhez való hasonlóság felét tart, mindegyikük a saját természetük lehetőségei szerint. Más szavakkal: minden lény, kezdve a legalázatosabbakon és legelemibbeken, az élettelen létezőkön, mindegyik a maga módján Isten felé tart. Így, egy a lét végső forrása felé való erőteljes törekvés hajtja a teremtett lényeket. Ennek a jelölésére alkalmazza Szent Tamás a szeretet és a vágyakozás szavakat, bizonyos, ontológiai értelemben véve azokat. Ezt a vágyat minden lény a saját tökéletességét elérve tölti be, a maga lehetőségeinek mértékében, mert minden teremtett tökéletesség a legfőbb és végtelen isteni tökéletesség hasonmása.³

De ez a szeretet és vágyakozás új formát nyer az értelemmel és akarattal ellátott szellemi teremtményeknél. A Forráshoz hasonulás törekvése elnyeri itt azt a legkiválóbb formáját, ami az ismerés és a szeretet /mint az akarat kiváltott aktusa/ útján történő egyesülés. Az anyagtól bensőleg független tevékenységek, az ismerés és a szeretés az Istennel való szellemi egyesülésben találja meg legkiválóbb megvalósulását. Kettős kérdés merül föl itt: lehetséges-e ilyen egyesülés? Milyen a természete és a módja az ilyen egyesülésnek, amely tökéletesen betölti a vágyó képességet?

Ezeknek a kérdéseknek a felvetésével elhagyjuk a sajátosan emberi ismerés vizsgálatát, hogy ahhoz csatlakozzunk, ami a szellemi mivoltból, mint olyanból folyó képesség és ami túlmegy a faji jellegen, s Maritain szerencsés kifejezése szerint "transznaturális". Az emberi szellem így képes részesedni abban, ami minden szellemhez, amennyiben szellem, hozzátartozik.

Az emberi szellem metafizikai renddel kapcsolatos képességeinek vizsgálata tökéletlen maradna, ha nem vetnénk számot ezzel a dimenzióval.

7. Ezek szerint az erkölcsi cselekedetet megelőzően, amely föltételezi az értelmi megfontolásokat, létezik az emberben, mint egyébként minden teremtményben, a Teremtőnek a természetes szeretete. Ez az ontológiai rendben gyökerező szeretet elválaszthatatlanul önszeretet és Isten szeretete. És minthogy a teremtmény viszonya Istenhez hasonlítható a résznek az egészhez való viszonyához, és mivel a rész eleve, rész-mivoltánál fogva tart az egész java felé, ez a természetes szeretet mindenképp fölötte Isten szeretete. Az egész javától elválasztott rész javának a gondolata ellentmondás. A teremtmény önmagát szeretve önkénytelenül ül és ugyanazzal a lendülettel szereti Istent, mint legfőbb jót. Az akarat, mely az alany vágyakozása, a legelső, fontolgatás-előtti és

³ vö. Szent Tamás, *Sum. Theol.* I, q. 60, a. 5; I-II, q. 109, a. 3; I-II, q. 26, a.3.

reflexio-előtti mozdulásában önkénytelenül éli meg ezt a szeretetet és ezt a vágyat.⁴

8. Az ontológiai szeretetnek ez a vizsgálata egy egészen alapvető szempontot érint. Más és más transznaturális vágyak fakadnak közvetlenül a lélek szellemi mivoltából és az ő értelmi képességeiből.

Akaratunk, az alany vágyakozása természetesen tart a boldogság felé, ami alatt a jó bőségével való telítettséget értünk. Ez a jó, amilyenek értelmünk bemutatja az akaratnak, nem ismert önmagában, a maga lényegében. Az akaratunk tehát feléje, mint „*bonum in communi*”, általánosságban megismert jó felé tart.

Saját bensejében elérheti-e ezt? Ezen a földön kétségtelenül nem. De még ha a lélek ki is vonja magát a tér és az idő szolgátságából, akkor sem tud eljutni oda a saját erejéből; szeretnie kell Azt, aki a legfőbb Jó és minden jó oka, a közvetett ismerés mértékében és a vele rokon távolságának megfelelően. El fog érni egy bizonyos boldogságot, amely kétségtelenül valóságos lesz, de viszonylagos.

De az, hogy az ember meg lenne hívva magának Istennek az életében való részvételre, aki maga az élő Boldogság, ez meg sem sejthető s még kevésbé igényelhető. És közben a kegyelmi élet abszolút ingyenes ajándéka, amely a dicsőségben virágba borul, minden mértéket meghaladóan fogja betölteni a természet vágyakozását, melyet a természet önmagától nem tud kielégíteni, s amelynek tárgyát felfogni sem képes annak teljes mélységében. Ez azért vagy így, mert a szellem a szellemi teremtményekben részesedik, bár tökéletlen, Abban, Aki Lélek, s mert minden, ami részesedik arra törekszik, hogy azonosuljon azzal, amiből részesedik. Így az akarat törekvése túllépi magának az akaratnak a megvalósító képességeit. Ténylegesen, attól fogva, hogy a teremtett szellem fontolóra veszi saját magát, cselekvőképessége természetes határainak tudatára ébred.

Itt találkozunk az isten-látás természetes vágyával. Ez az értelem vágya, az értelemé, mint részleges képességé, míg a boldogság utáni vágy, az akarat vágya az alany teljes egészére vonatkozik.

Értelmünknek Istenről közvetített és közvetett ismerete van. Ismeri Istent, de nem önmagában, hanem közvetve a dolgok tükrében. De önmagát, a maga metafizikai természetét tekintve, az értelmet, mint értelmet csak az elégti ki, ha tökéletesen megismerte annak a valóságnak a lényegét, amelyet előbb tökéletlenül ismert. Tökéletesen ismerni annyit jelent, mint értelemmel látni,

⁴ Az eredeti bűn a természet *pozitív valóságát* sem meg nem sértette sem nem kisebbítette bármiben is: "Ez azt eredményezi, hogy mindaz, ami pozitíve hozzátartozik a természethez, metafizikai szempontból *érintetlen* marad (...) Az ontológiai szeretet, a természetes vágy, maga az akarat, mint természet .kicsiholt" természetes vágyakozása érintetlen marad. Ez a szeretet egyébként *in communi*, általában irányul a végső célra: ez csak bennefoglaltan Isten szeretete." Ezzel szemben a megfontolást követő szabad szeretet az eredeti bűn okozta sebet mutatja. Ezen a síkon Isten mindenek fölötti szeretete többé nem lehetséges az embernek, hacsak nem az erőtlenség vágy szintjén. vö. P. Michel Labourdette jegyzetét, in Louis Gardet - Olivier Lacombe, *L'expérience du Soi, Etude de Mystique comparée*, (Az Én megtapasztalása. Tanulmány az összehasonlító misztika területéről.), Paris, 1981, p. 183

vagyis közvetlenül fölfogni a lényeket. Így, jegyezzük meg, az elsődleges ok látásának a vágya feltételezi az értelem megelőző mozdulásait, az értelemét, amely visszavezeti a hatásokat az okra. Tehát előzményként feltételez egy ésszerű megfontolást. De az elsődleges oknak az önmagában való látása fölülmúlja minden teremtett értelem képességét. Értelmünk önmagától nem képes eljutni oda.

Amikor tehát a természetfölötti élethez való, ajándékba kapott fölemelkedés erejében az értelem meghívást kap a boldogító színelátásra, a természet vágya minden várakozást fölülmúlóan betöltődik. Pontosítsuk, hogy a minden teremtett természettel együttjáró határok miatt egy ilyen vágyat semmiképpen sem tekinthetünk jogos igénynek. Ennek a vágnak a kielégítése tehát lehetetlen a teremtett természet erejéből, s mégis, nem hiábavaló ez a vágy; nem minősül ellentmondásnak, ami az ész lerombolása lenne. Jelenléte, mint a boldogság utáni vágy esetében, tanúsítja a teremtett szellem részesedését Abban, aki Szellem, és tanúsítja egy tökéletességben részesedőnek a törekvését arra, hogy azonosuljon azzal, amiből részesedik.

Így két állítás paradox, szokatlan együttese előtt állunk: minthogy értelmünket csak az elégíti ki, ha tökéletesen ismeri tárgyát, értelmünk törekszik Istennek, az elsődleges oknak a tökéletes ismeretére, arra az ismeretre, amelyet valójában csak a boldogító színelátásban kap meg; szellemünk a saját erejéből képtelen elérni ezt a célt. Ez a képtelenség minden teremtett szellem természetéhez hozzátartozik.

Az ellentmondás azonnal eltűnik, mihelyst fontolóra vesszük az értelmi ismerésünkben szerepet játszó tényezőket. A megvilágító képesség, a cselekvő értelem, amely az elsődlegesen az érzékek által megragadott dolgokból elvonja a lényegeket, aktív képesség, melynek ereje arányos a testi valóság formáját képező szellem ismerésével, lehetősége tehát lehatárolt. Maga az ismerés azonban, a tulajdonképpeni ismerés az értő értelemben valósul meg, amikor ez az értelem intencionálisan az ismert dologgá válik. Szellemissége - természetesen részesedett, de minden szellemben közös szellemissége - , az értő értelem képes magába fogadni minden érthető tárgyat, beleértve a legmagasabbat, Istent, a fényességben látottat, a *lumen gloriae*-től megvilágítva. Egy ilyen végtelenül fényes, sajátosan isteni ismerést illetően az értelem engedelmesen befogadóképes. Más szavakkal: az értő értelem befogadóképesége fölülmúlja a cselekvő értelem */lumen naturale/ természetes* lehetőségeit a felfogásra, befogadásra. Ez az engedelmes befogadóképeség nyitott minden érthetőnek a befogadására, s miután csak akkor ténylegesül teljes egészében, ha tökéletesen ismeri tárgyát, egy a természetéből adódó vágy hajtja az elsődleges ok tökéletes ismerete felé, mihelyst ismer belőle valamit.

Pontosítsuk még, hogy az elsődleges Ok kimerítő ismeretének természetes vágyában értelmünk azonban nem vágyik kifejezetten (formaliter) az Istenség boldogító színelátására és a háromságos Titok szemlélésére. A két tárgy - a természetes vágnak és a boldogító színelátásnak a tárgya - tartalmilag

/materialiter/ azonos. Ennek az utóbbi vágyódásnak a cselekvő értelem erejének lehatárolt volta miatt szellemünk önmagától képtelen megfelelni. Ezt fejezzük ki, amikor transznaturális vágyról beszélünk.

Így megfogalmazhatunk egy második következtetést is. Amikor Istennek, az első Oknak a tökéletes ismeretéről beszélünk, nemde egy bizonyos megtapasztalást idézünk emlékezetünkbe, hogy úgy mondjuk, az Abszolútum közvetlen és gyümölcsöző megismerését? Azt mondhatjuk tehát, hogy habár a mi metafizikai ismeretünk, amely fogalmi ismerés, önmagában nem misztikus ismeret, egy misztikus ismeret éltet minden nagy filozófiát.⁵

III.

9. Most magáról a misztikus ismeretről kell mondanunk néhány dolgot. Napjainkban a tapasztalat, megtapasztalás szó inflációjának vagyunk tanúi, egészen a vallásfilozófiáig menően. Továbbá pontosítsuk, hogy reflexiónk nem a vallási tapasztalatra és annak számtalan válfajára irányul, hanem a szoros értelemben vett misztikus tapasztalatra. De maga a misztika szó sem mentes attól a visszaéléstől, amellyel kitérítik a fogalom körét. Egy olyan szerzőtől kölcsönözöm a definíciót, akinek tekintélye van ezen a területen, a filozófus és iszlamológus Louis Gardet-től. Misztika alatt értjük "egy abszolútum gyümölcsöző megtapasztalását: „megtapasztalását”, tehát belső rokonságon alapuló megismerését; „gyümölcsöző megtapasztalását”, mely önmagában hordja beteljesedését." Pontosítsuk még, hogy a misztika szó magában hordozza "egy teljes és betöltő valóság bensőleg átélt megragadását"⁶. Egy majd a későbbiekben előtűnő ok miatt szándékosan írjuk az abszolútumot kisbetűvel.

Kezdjük azzal, hogy emlékeztetünk a misztika jelentőségére a keresztény életben. Nem más az, mint a kegyelmi élet virágbaborulása. Így lényegileg természetfölötti. Meghatározásából következően ki kell itt zárunk minden rendkívüli megnyilvánulást. Ezek, ha meggyőzően bizonyítva is van a hitelességük, lényegének nem alkotóelemei, jóllehet ténylegesen kapcsolódhatnak hozzá.

⁵ A tárgyát illetően lásd J. Maritain jegyzeteit. *Les degrés du savoir* (A megismerés fokozatai), V. fejezet *La connaissance métaphysique* (A metafizikai megismerés), OC IV, Fribourg-Paris, p. 696.

⁶ Louis Gardet, *La mystique*, Paris, Que sais-je, PUF, 1981/2, p.6.

Az idézetet a szerző Jacques Maritain tanulmányából kölcsönzi:

A misztikus tapasztalat és az üresség, mely III. fejezete a *Quatre essais sur l'esprit dans sa condition charnelle* (Négy tanulmány a testben lévő lélekről) c. művének.

Lásd még Louis Gardet-Olivier Lacombe, *L'expérience du Sai, Etude de mystique comparée*, i.m., p.382.

Mindenben adósak vagyunk ennek a két szerzőnek, egyikük iszlamológus, másikuk indológus, cikkeik és könyveik miatt, akik mindketten tárgyalják a témát. Idézzük itt Louis Gardet-től: *Experiences mystique en terre non chrétienne* /Misztikus gyakorlatok nem keresztény földön/, Paris, 1954, *Mystique musulmane-aspects et tendances, expériences et technique* /Muzulmán misztikus-szemléletek és irányzatok, gyakorlatok és technikák/, Paris, 1961, /Georges C. Anawati-val együtt/, *Etudes de philosophie et de mystique comparées*, Paris, 1972.

Olivier Lacombe-től: *L'Absolu selon le Védanta* (Abszolútum a Védákban), Paris, 1937, *Indianité* (A hindu lelkeség), Paris, 1979. Kétségtelenül náluk találjuk a témában a legjelentősebb, első kézből szerzett ismereteken nyugvó spekulatív filozófiai erőfeszítéseket.

A tökéletes, közvetlen, fátyol nélküli egyesülés Isten színelátásában adódik, amely a maga tökéletessége által felszítja a szent szeretet romolhatatlan teljességét. A lélek, aki látja Istent, tökéletesen boldog.

Így a boldog színelátás alkotja a keresztény létezés végpontját, a megnyugvást a cél örökös birtoklásában, a minden vágyon túli beteljesülés élvezetét.

De amíg vándorok vagyunk, zarándokok és utazók, tökéletlen az ismeretünk:

"Most még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem, ahogy én magam is ismert vagyok." /I Kor. 13, 12./ A Hit által ismerjük az isteni misztériumokat, még nem látjuk őket; az értelmünk befogadja azokat, mert Ő, aki az Atya ölen van, megismertette velünk /I Jn. 1, 18./ A megtestesült Ige azért, hogy közölje velünk ezeket a misztériumokat, a mi emberi nyelvünkön beszél, ily módon a hitbeli ismeret, amely közvetlenül az isteni valóságra irányul, módját tekintve, amely emberi mód, nagyon tökéletlen ismerés. A hitbeli ismerés és a látás között nincsen közbülső fokozat. És itt talál helyet magának a misztikus megismerés. Alapja a szeretet. Valójában tehát amíg az ismerésben a tárgyat a megismerő alany befogadja - a neki megfelelő módon -, a szeretet a tárgya felé irányul, amint az önmagában van, ezért itt lent a szeretet tovább jut, mint az ismerés. Ebből a többletből születik a misztikus ismerés. A szerető egyesülés, amely a maga valóságában megérintett szeretett lényel való egyesülés, egyfajta azonostermészetűség, egyfajta rokonság forrása, s ennek eredményeként a lélek mintegy ösztönszerűen megérzi azt, ami a szeretett Lényhez tartozik. Így a szeretet ajándékai szeretetből fakadó belső rokonság folytán működnek a lélekben. Ez a megismerés, ami a tárgyat illeti, nem különbözik a hit általi ismerettől, ami többletet tartalmaz, az egy új megismerési mód, amely túlmegy a rendes emberi módon; ez a megismerés fogalom nélküli, mert fogalom fölötti, ezért írják le betöltő csendnek, boldog éjszakának; egy középkori Író használja ezt a szép megfogalmazást: „az ismeretlen felhője”. Szent Tamás gyakran él Dionésios Areopagita egyik kifejezésével: *pati divina*, elszenvedni az isteni dolgokat, tapasztalatilag átélni azokat. Ebben a nem-tudásban /óvakodjunk attól, hogy összekeverjük a *via negativával*/, a lélek megtapasztalja a hit misztériumainak a mélységét, azok szépségét, boldogító erejét. Tömören kifejezve, a keresztény misztika lényege: szerelmes belső azonossággal megtapasztalni Isten mélységeit.⁷

10. A szerető egyesülés misztikájának normális környezetét az Egyház képezi a testvéri közösség, Isten szavának eledele, a szentségi és eucharisztikus élet által. Két kérdés merül itt föl: mindkettő teológiai természetű, és igencsak érdeklő a filozófust, aki kíváncsi a misztika és a metafizika kapcsolatára.

⁷ Betöltő megtapasztalás, az örök boldogság elővételezése: itt nem kell tárgyalnunk az elhagyatottságnak és a beteljesülésnek a fázisait, melyek a misztikus élet jellemzői.

Az első kérdés arra vonatkozik, hogy lehetséges-e az Egyház látható határain kívüli misztikus - a szerető egyesülés misztikájához tartozó - megtapasztalás. A válasznak igenlőnek kell lennie. Krisztus kegyelme mindenkinek föl van ajánlva; *a priori* nem tudunk kizárni egy ilyen megtapasztalást; ennek előfeltétele, hogy a léleknek legyen hite, amely burkolt hit lesz, és éljen igaz életet. De ez a tapasztalat, lévén legalábbis részlegesen megfosztva Isten szavától és a szentségi élettől, a leggyakrabban atipikus formát ölt; csak kitapogatni lehet. Csupán minden egyes eset beható vizsgálatával ismerhető meg. Hall aj, akit Louis Massignon tanulmányozott, az iszlám világban az isteni mélységek misztikájának rendkívüli megindító példáját képviseli.⁸

11. Vajon Isten mélységeinek természetfölötti misztikus megtapasztalása az egyedüli fonna-e, melyet mindenhol föllehetünk, noha leplezetten, ahol misztikával találkozunk?⁹ Vagy ellenkezőleg, amint azt gondoljuk, föl kell-e ismernünk a misztika más, ettől lényegileg különböző formáját? Ennek a másik formának a létezését mindenképp az indiai tanúságtételek bizonyítják, de elegendően vannak az iszlám földjéről származók is.

Próbáljuk meg ezt röviden körvonalazni.

Lelkünknek, a testtel való egysége miatt nincsen közvetlen ismerete önmagáról. Ahhoz, hogy megtudjuk, mi a lényege, az analízis és az okoskodás útján kell haladnunk. Amikor gondolkodunk és akarunk, ezek az aktusok együtt járnak létezésünk, mint szellemi alany létezésének tökéletlen és kusza öntudatával. Egyébként a létünket, mint minden létet, az ontológiai szeretet élteti, amelyről fentebb már beszéltünk. Így az emberi lélek nem látja saját lényegét, de képességeinek ténylegesülései által tudja, hogy létezik. Hogyan ne keresné a kapcsolatot a képességeinek így homályosan észlelt forrásaival, s hogyan ne vágyódnék arra, hogy egy kielégítő megtapasztalásban megismerje azokat? Egy ilyen keresés, amelyhez kifinomult technikák szükségesek, és egy nagy, olykor hősi aszkézis, irányt ad az ember egész szellemi lendületének. A kérdéses tapasztalat így egészen intellektuális tapasztalat, amelynek tárgya az *én* tiszta szubsztanciális *létezése*. Hogy ehhez a forráshoz eljusson a lélek, ellentétben az értelmi tevékenység rendes folyamatával, amely minket előbb a dolgok ismeretéhez vezet, és onnan, közvetve önmagunk megismeréséhez, a lélek itt kiüresedik minden részleges tevékenységtől és minden sokféleségtől: így minden fogalmi tevékenység megszüntetése által, a lélek „az éjszakában, minden fogalmon túl eléri és megismeri ezt a metafizikai csodát, ezt az abszolútumot, minden ténylegességnek és minden tökéletességnek ezt a teljességet, ami maga a létezés - az ő saját szubsztanciális létezése”. Minden gondolati aktus kioltása, amiről itt beszélünk, valójában a lélek intenzív élettevékenysége. A

⁸ vö. in Louis Gardet - Olivier Lacombe, i.m., II P.ch. II(Louis Gardet), p. 209-248.

⁹ Érintettem ezt a kérdést Toulouse-ban, a Revue Thomiste által szervezett egyik kollokviumon (2000. május 26-27.), „*Surnaturel*”, *Une controverse au coeur du thomisme au XXe siècle* ("Természetfölötti", vita a tomizmus szívében a XX. században), melynek előadásai *Sur la mystique naturelle* (A természetes misztikáról) címmel jelennek meg.

véges abszolútumnak - ami maga a tiszta emberi létezés - ebben a fogalomfölötti megtapasztalásában a lélek közvetve magával a lét Okával érintkezik, bármilyen racionális vonatkozási pont közbejött nélkül. Azért van ez így, mert ez a negatív megtapasztalás a létezését érinti, ami transzcendentális, és nem határolja semmi más, csupán az a lényeg, amely befogadja, amelyről egészen pontosan, itt semmit sem tudunk. Ez a negatív tapasztalat, a lélek saját létezését érintve egyben a létezését érinti annak minden metafizikai kiterjedésében, és a lét forrásait, amennyiben a lélek létezését átjárja az a teremtő áradás, amittől kap mindent. Az ilyen áradás kétségkívül nem tapasztalható meg önmagában, hanem a létrehozott hatásaiban, tehát közvetve. "Íme, ez a magyarázata, hogy a szóban forgó tapasztalat miért válaszol bizonyos módon és amennyire csak lehetséges a természetes rendben, minden dolognak az irányú vágyára, hogy újból hozzákapcsolódjon léte forrásához és alapelvéhez."¹⁰

12. Szükséges, hogy a lét filozófusa, a metafizikus ráfigyeljen a tapasztalatnak erre a fajtájára. Valójában egy olyan tapasztalatot vizsgálunk, melyet az emberi lélek a saját erejének a megfeszítésével szerez meg, s amely intellektuális természetű: ez a tapasztalat annak a kiüresedésnek a végpontja, melyet az értelem saját magában művel, betetőzve, megkoronázva a nem-tudás folyamatát, ez az a bizonyos "megérintés", amelyről Plotinosz beszélt.

A metafizika, amely föltételezi a létnek, mint *actus essendi*-nek az elvont intuícióját, fogalmi és racionális tudás. Határai az emberi ész határai, melyeket a lét filozófusának el kell fogadnia. Nagy kísértést képezhet a számára az, hogy megszabaduljon megismerésünk természetes határaitól annak reményében, hogy tapasztalatilag veszi majd birtokba sajátos tárgyát.

Másrészt egy ilyen misztikus lendület a saját erejénél fogva általában elhatalmasodik azon, aki fölmenti magát metafizika kidolgozásától és felépítésének figyelembevételétől. És nem véletlen, ha ez a misztikus lendületű metafizika a monizmus vonzáskörébe kerül. A hindu gondolkodás számára, amely nem ismeri a teremtés fogalmát annak sajátos értelmében, az *Én /atman/* gyakorlatilag ugyanaz az emberben és Istenben. Érhető, hogy a minden megkülönböztetésen túl elérendő egység keresése által a világ és az ember fogalmára gyakorolt nyomás kialakítja az Egy felé haladó lélek útját leképező világlátást. Ez érvényes Indiára és igaz Plotinoszra is.

Valamely filozófia és állításai értelmének a megítéléséhez jó tehát, ha megkeressük az eredeténél lévő szándékot.

Vajon ez a szándék az elsődleges okokra épülő tudomány megalkotásának, vagy más szavakkal: a metafizikai bölcsesség létrehozásának a szándéka? Vagy talán egy olyan fogalom-fölötti megtapasztalás keresése, amely a maga saját céljára használja a fogalmi ismeretek rendszerét és a létfilozófia tényleges eredményeit?

¹⁰ vö. J. Maritain, OC XIII, *De l'Eglise du Christ*, ch. X, *Présence invisible en/de l'Eglise visible*, (Krisztus Egyházáról, X. fejezet, Láthatatlan jelenlét a látható Egyházban), p.163, 164/10

Nem könnyű megválaszolni ezeket a kérdéseket. Estről-estre kell vizsgálódnunk. És ezt annál is inkább meg kell tennünk, mert egyrészt a metafizikával, másrészt olyan kutatással van dolgunk, amely saját forrásai megtapasztalásának nem-tudományos útján halad, olyan magatartásokkal állunk szemben, amelyek a szellem gyökerénél erednek, és amelyek a maguk kezdeti és atipikus állapotában együtt létezhetnek ugyanabban az alanyban, és nem kizárt az átmenet egyikből a másikba.

Hozzá kell venni még ehhez a lehetséges interferenciát a költői tapasztalattal, azaz a világnak és az *Én*-nek kreatív módon megragadott tapasztalatával.¹¹ Tiszta típusokat írtam le. Érintőlegesen nem ritka, hogy az *Én* megtapasztalása fölmerül egy olyan kutatás folyamán, amely lényegileg metafizikai marad.

Az *Én* misztikus megtapasztalásának vizsgálatától kiindulva egy harmadik következtetést is levonhatunk. Kétségtelenül gyakrabban, mint azt az első látásra vélné az ember, az *Én* misztikájának érintőleges jelenléte árulkodó számos gondolkodónál, aki mindenek előtt metafizikus marad. A misztikának ez a jelenléte nem lesz következmények nélkül magának a metafizikának a kibontakozására.

13. Egy utolsó megjegyzés azokra a problémákra vonatkozik, amelyek ahhoz kapcsolódnak, amit keresztény filozófiának neveznek, vagyis olyan filozófiának, amely miközben teljes egészében filozófia, értelmi működését a hit ege alatt fejt ki.

A filozófus, aki Isten mélységeinek misztikáját igyekszik vizsgálni, habozás nélkül kölcsön fogja venni a teológia magasabb tudományától a szükséges világosságot, amikor olyan témáról tárgyal, amely meghaladja az ő saját tudományát.

Egyébként szubjektív szempontból nézve, ha ennek a filozófusnak van valamilyen hitbeli tapasztalata, bármilyen halvány vagy töredékes is, az isteni dolgokról, benne a metafizikai értelem életteli és erőteljes lesz.

Abban, aki az *Én* misztikája felől jön, kissé másfajta kérdés merül föl.

Benne magában az ennek és a létet okozó Istennek az alany természetétől eloldhatatlan ontológiai szeretete jó dolog, úgy, hogy önmagunk megtapasztalása *gyökerében* pozitív tapasztalat. De ezen a ponton meg kell fontolni az ember történelmi állapotát: Isten mindenek feletti természetes szeretete a megfontolt és szabadakarati aktus síkján az eredeti bűn miatt elégtelen. Az akarat megjavításához szükséges a kegyelem. Tehát semmi akadálya nincs annak, hogy az *Én* megtapasztalása - erkölcsileg tekintve - helyes irányt nyeljen a kegyelem állapotában lévő lélekben. Azonban jól jegyezzük meg, hogy a kegyelem az önmagában természetes rendhez tartozó tapasztalatot nem alakítja át bensőleg természetfölötti tapasztalattá. A kegyelem úgy lép itt közbe, mint előfeltétel és mint *gratia sanans*. Tegyük hozzá, hogy az *Én*

¹¹ vö. L. Gardet - O. Lacombe, II P. (Louis Gardet), c. III, *Poésie et Experience du Soi*, i.m., p .. 249-317.

megtapasztalása - lévén ez egy merész, gyakran hősie erőfeszítés végeredménye - a lélek számára erős kísértéssel jár arra, hogy önmagát tegye meg minden dolog középpontjává, ami - hangsúlyozzuk - annak az ontológiai szeretetnek a tagadása lenne, amely az egész folyamat gyökerénél van. De önmagában az Én megtapasztalása, habár veszélyes marad, nem jelent alapvető akadályt.¹²¹³

¹² Louis Gardet így értelmezi Heidegger gondolatát, i.m. II P, c. IV, *Experience du Soi et discours philosophique*, p. 319-369.

¹³ Vö. Heinz-R. Schmitz, *Sur le role de la volonté dans l'expérience mystique du Soi* (Az akarat szerepe az Én misztikus megtapasztalásában), in *Revue Thomiste*, t. LXXIX, juillet-sept. 1979, p.409-423. Ez a szerző megjegyzi, hogy az Én misztikus megtapasztalásának nincsen mindig olyan vallásos színezete, mint az indiai hagyományban.

Hager Ritta

A KERESZTÉNY MŰVÉSZ GONDOLATAI AZ EZREDFORDULÓN*

Az elmúlt század kétharmadát megéltem és túléltem. Minden küzdelmével, nehézségével, gyűlöletével, üldözésével, szeretetével, reményével és reménytelenségével együtt. Csak köszönetet mondhatok mindenért Istennek, amiért vezetett és velem volt. Ha néha elengedtem a kezét, utánam jött a „jó pásztor” és visszavitt. Így sokkal könnyebb volt. - A tenyerébe írt! - Az övé lettem- és most már Neki munkálkodom.

Ez a század is a borzalmakkal kezdődik. A bosszúk folytatódnak. Az ártatlanok meghalnak. - Hol a vége? - Csakis az Isten tenyerében.

Az ezredforduló felé a keresztény művészet helyzete kedvezőtlenül alakult. Kevés a valódi értéket teremtő alkotás. A világ zsugorodott. A lényeg préda lett. A vallás szekularizálódott, felhígult. A humanizmussal az ember gögje előtérbe került. Ehhez segített a kommunizmus, az ateizmus, a vörös, majd a fehér ateizmus.

Az Isten érdekében vívott szellemi harc elfordult Istentől. Az ember bálványa önmaga lett. Nem kell az Isten... Mindent magamnak kell "megcsinálni", csak én tudom. Ehhez csatlakozott a nihilizmus. Az - oszd meg és uralkodj - gondolatkör harapódzott el. Az Isten, - az Egy, - az egység felé törekvés, az egymásra tekintés, egymás segítése, megértése, meghallgatása, mind-mind lényegtelen. Nem érdekes.

A fontos, az ÉN! Az enyém, a nekem, a mindent nekem, a nekem kell. Lényeg, hogy érvényesüljek, és hatalomra törjek: - a másik hátán - eltaposom - nem baj. - Majd feláll. - Vagy nem? - Mindegy, csak az önmegvalósítás a fontos: hogy nekem legyen. A szellemi harc az elmúlt században megbukott. Agymosással generációkat lehetett átnevelni. Bebizonyosodott, hogy hit nélkül is lehet egyfajtaképpen élni, de ez zsákutcába vezet. Az individuum elszigetelődik, reménytelen, kemény, tüskés és agresszív lesz. Az emberiség tragédiája ez.

Jézus nem ezt tanította nekünk. Jézus az egyszerűt, a tisztát, a harmóniát, a megbékélést, a békét, a szeretetet, a másokra figyelést, a lényegbelátást tanította. Jézus 2000 évvel ezelőtt itt volt, és ma is itt van. Ma, holnap és mindörökké köztünk van. Itt és most, az Eucharishtiában, mindenütt, és bennünk. Csak meg

* Elhangzott 2001. október 27-én a budapesti Piarista Kápolnában rendezett „A keresztény művészet helyzete az ezredforduló Európájában ” c. szimpóziumon.

kell keresnünk. Le kell menni a mélyünkre, csendben, imában, szemlélődve találjuk meg a lényeket, az isteni magot, amit belénk ültetett, lehelt a Teremtő. Megtapasztalás nélkül nem látom meg a másokban lévő lényeket, és nem látom meg a szemlélt tárgy teljes lényeket sem.

Gyönyörű kalandos út ez (...) Igazi szellemi harc, elsősorban önmagammal. Az önmagamban lévő kairi és ábeli tulajdonság harca. - És ki győz? - Itt már Isten kegyelme játszik szerepet. Csak az ő segítségével tudom a kairit legyőzni, annak meghalni, hogy feltámadjak Istennek, hogy jó gyümölcsöt teremjek, hogy azt a talentumot, amit kaptam, Neki kamatoztassam. A Szentlélek irányít, ha hagyjuk működni, hogy jobb világot teremthessünk magunk körül.

- A művészet istentisztelet - mondja Somogyi Győző, - és én teljesen egyetértek vele.

A művészetektől II. János Pál pápa ihletett alkotásokat vár. És mi az ihletett művészet? Ihletett a művészet, ha hagyja magában működni a lelket. Ekkor lesz igaz. Ekkor válik a szemlélő számára széppé. Ekkor türekszik Isten szeretetét. 1999-ben II. János Pál pápa művészikkhez írt levelében hangsúlyozza: „A művészek is megtalálják a vallási univerzumban az ihlet, a felszabadulás, a katarzis forrását, mely gazdagítja alkotói fantáziájukat, mely szüntelenül fáradozik a dolgok mind rejtettebb értelmének felkutatásán, hogy ki tudja fejezni a szavakkal ki nem mondható világot. Ez az egyházi értelme a művészek jubileumának, mely az imádságban egyesítheti mindazokat, akik művészeti tehetséget kaptak, és azt megfelelően kamatoztatták”. A művészet istentisztelet - mondja Somogyi Győző, - és én teljesen egyetértek vele.

Henri Boulad - Minden kegyelem - című könyvében ír le eh»' beszélgetést a fáraók korából. Az inas megkérdezi mestert: - Mi a mestermű? A mester válaszol: - a mestermű az emberi lélekben születik, a szívben alakul ki és a testben ölt formát, miközben az egész ember testestől-lelkestől részt vesz benne. Az ember úgy hordja magában és érleli, mint fa a gyümölcsét. Csak ezután, igen csak ezután szabad ujjaink közé venni.

Mi művészek érzékeny emberek vagyunk. Egy látásmódot, egy megfogható, felfogható, kibontható látást kaptunk. A külső és belső látványt átképezve ki-ki saját individuumán át keresztül, átszűrve, átímádkozva, átmeditálva hozza létre és interpretálja alkotását.

Szent Ignác azt ajánlja: „az isteni gondviselésbe való bizalmunkban úgy kell munkához látnunk, mintha minden a mi gondosságunktól függne. Eközben mégis úgy kell minden igyekezetünket kifejtenünk, mintha mi semmit, mindent csak Isten végezne”.

A művésznak az a feladata, hogy megkísérelje a lényeket ábrázolni.

Testünkbe kell beengednünk a külső világot, hogy megköstöljük, hogy szívünkbe lépjen és ott szemlélhessük. Csak így születik meg az élmény az alkotáshoz.

A megvalósításához a külvilág és a belső világom, a természet és emberi szívem, nyitottságom egybekelése kell. Az önmagamra találás és a szemlélő önmagára találása a nagy titok. Egyszerre mélyen megragadni a világot, és mélyen aláereszkedni saját lelkemben egészen az alapokig, ahol egymásra találunk, hol mindannyian egyek vagyunk. Ez az övezet lehet a gyújtópont, amiből az alkotás megszületik. Az emberiség láthatatlan közösségben él egymással, Az igazi mű provokatív, figyelem felhívó valami felé. A sok kísérletezés, töprengés, vajúdás után születik meg az alkotás, amelyben magunkra ismerünk.

Hogy a szemlélőben később milyen ihletet, gondolatokat, érzéseket ébreszt a látvány, az már a Lélek műve.

Isten állandó hívása ellenére az elmúlt század javarészt az ellenkezés, a NEM százada volt. Ez a század, a XXI., remélem az IGEN százada lesz. - Igen! - Az IGENÉ, amit Mária mondott az angyalnak, - és magába fogadta Jézust. Mi is lehetünk Máriák, hogy befogadjuk az Isten fiát. Csak IGENT kell mondanunk ...

1917 – 2002

Dr. Balogh István

ny. plébános, ny. tábori lelkész-alezredes, Gönc város díszpolgára

Sokunk szeretve tisztelt Pista bácsija életének 85., áldozópapságának 60. évében
2002. január 8-án szentségekkel megerősítve megtért Teremtőjéhez.

Kedves halottunk a **sárospataki** plébániatemplomban lesz felravatalozva.

A gyászmise **2002. január 31-én** csütörtökön, 10.30-kor kezdődik, melynek
keretében Dr. Jávor Béla mond búcsúztatót.

A temetésre a gyászmise után kerül sor a sárospataki római katolikus temetőben.

A szentmisét mondja és a temetési szertartást végzi

Dr. Ladocsi Gáspár ny. tábori püspök.

Kegyeletünk kifejezése egy szál virág legyen a sírnál,
az elhunyt lelki üdvét imáink és misefelajánlásaink szolgálják.

A temetés után agapéra várják a résztvevőket.

Budapesten engesztelő szentmisét mond Fórián Szabó Zoltán
2002. február 1-én pénteken 17 órakor az **Egyetemi templomban**.

Részletek Dr. Balogh István
hetvenegy oldalas szóbeli visszaemlékezéseiből

Mi, százhatvanezer magyar katona, 1945-ben egy nappal később tettük le a fegyvert Prága és Olmütz között, mint a német hadsereg. A németek megüzenték, hogy május 8-án 12 órakor leteszik a fegyvert, ehhez tartsuk magunkat. Nekünk azonban tizenegyezer lány és asszony volt a pártfogásunkban. Kárpátaljáról, Észak-magyarországról, Sátoraljaújhelyről, Felvidékről menekültek a hadsereggel együtt. Mindig 2-300 kilométerre voltak a fronttól és magyar katonai ellátásban, ruházatban részesültek. A férfiak közül, aki akarta, egyenruhát kapott a hadseregtől.

Én akkor tábori főlelkész voltam századosi rangban. Hadseregparancsokunk - a később kivégzett Karácsonyi László tábornok - azt mondta, hogy a tizenegyezer polgári személyt nem lehet az oroszok prédájára adni. Mert ahova az oroszok betették a lábukat, egyetlen nő sem maradt előttük biztonságban. A fegyverletétel előtt mind a tizenegyezer polgári személyt repülőgéppel az amerikai zónába szöktettük. Az amerikaiak óriási repülőgépeket küldtek mentésükre. Vitték, vitték a nőket, de a fegyverletétel után egy nap késéssel értek a végére. Ezért kellett még egy nappal tovább harcolnunk az oroszok ellen. Az amerikaiak három példányban adtak pontos névsort azokról, akiket átvettek tőlünk. A nők legtöbbször kint maradt, férjhez ment, az asszonyok később hazajöttek. Akadt néhány tiszt, aki nem engedte el feleségét a repülőgéppel. Ezeket az orosz katonák halálra erőszakolták.

Az oroszok bezártak bennünket egy óriási parkba, a tisztikart különválasztva a legénységtől. Három hétig voltunk Csehországban, amikor kitört a tífuszjárvány. Ekkor elszállítottak bennünket marhavagonokban Jászvásárhelyre. Egy vagonba kilencvenhatan voltunk bezsúfolva. Jászvásárhelyen aztán szelektáltak. Osztyályoztak bennünket, hogy ki a főfasiszta, ki a közepes és ki a kislefasiszta. Ismét vagonokba tereltek, és két hónapig utaztunk embertelen körülmények között. Egy-egy vagonban itt is kilencvenhatan voltunk. Lefekvésről szó sem lehetett. A szerelvényen nyolcezernégyszáz magyar fogolyból legalább kétszázan megfagytak. Két hónap után kiszálltunk Szibériában. Ott már nem volt nevünk, csak számunk. Én a Kamcsatka félszigetre kerültem. Alaszkát majdnem hogy kézzel elértük. Velem érkezett dr. Sárközi Lajos református pap barátom is.

- *Hogy bírtad ki két hónapig az éhezést?*

- Nem tudom. Erős szervezetem volt. Sportoltam, cserkész voltam. Volt úgy, hogy 5-6 napig egy falatot sem ettem. Ha belöktek időnként egy vödör moslékot, kiálltam a sorból, hogy megvagyok. A vagonunkban haldoklókat, akármilyen vallásúak voltak, elláttam a szentségekkel. Csak egyetlen ember volt, egy német katona, aki megtagadta a papi szolgálat igénybevételét. Eltolt magát az utolsó percben is.

Irkutszkban újabb elosztóhely volt. Negyvennyolcan voltunk papok. Huszonnégy katolikus és huszonnégy protestáns. Jött egy orosz pufajkás, a lapockáján is átzsírosodott a pufajka. Tábornok volt. Elénk állt és felajánlotta: Mi a papokat nem öljük meg, de csak terhünkre vannak. Ezért aki megígéri, hogy nem imádkozik nyilvánosan, és nem tart istentiszteletet, azt soron kívül hazaküldjük. Aki nem ígéri meg, az itt fog megdöglenni. És volt, aki a tábornok ajánlatának első részét elhitte. Én nem. Vajon azért vittek bennünket két hónapig Irkutszkig, hogy onnan azonnali hatállyal hazaküldjenek?

Nagyon szelíden és barátságosan azt mondtam: Tábornok Úr, nagyon köszönjük kedves ajánlatát, a többieket tessék megkérdezni, én személy szerint nem tudom elvállalni, mert a katolikus egyház szolgálatában pár évvel ezelőtt egészen másra tettem esküt. *Álljon félre!* - szólt rám a tábornok. - *Nem állok, én jó helyen állok, ahol vagyok* - feleltem.

- *Mi történt ekkor?*

- Néma csönd. *Iványi Endre* - azóta már meghalt, szívbeteg volt, kalocsai egyházmegyes pap volt - előlépett és hangosan így szólt a tábornokhoz: *Ha Balogh István kiesik a sorból, én a katolikus egyház nevében állok a helyére.* - Ekkor odalép egy református lelkész, *Ötvös Ferenc* - most az Andrássy úton lakik, az apja makádi lelkész volt, - és kijelenti: *A magyar református egyház részéről az istentiszteleteket és a lelkészi teendőket ő kívánja végezni a táborban.* A többiek, harmincan elmentek lesütött szemmel. Ekkor nekem esik tizenöt: *Ki vagy te, taknyos? Mit ugrálsz? Elrontod mindannyiunk helyzetét.*

Kigomboltam a köpönyegemet, parancsoljatok. Három signum laudis, német első és másodosztályú vaskereszt. Láthatták azt is, hogy százados vagyok, ők főhadnagyok. Hát én vagyok az a taknyos. Kis ember voltam, magunkfajta cserkésznevelésű, jól kisportolt. Szüleim egyszerű emberek voltak, de a tisztességtelenséget nem tűrték, azt gyomlálták a hét gyermekükből. A piaristáknál végeztem, a pesti papnevelésben voltam kispap, és erre voltam nevelve. Kiállással tehát nem csináltam semmi különöset.

- *Nem büntettek meg érte?*

- Különválasztottak hármunkat. *Ötvös Ferenc* és *Iványi Endrét* elvitték egy külön csoportba, engem pedig a halálra ítélték közé. Tizennégy hadseregnek nyolcezernél több tisztjéhez. Ebből mintegy háromszáz tábornok volt, közülük hat japán, harmincöt román, harminc magyar, kétszázhusz német. Továbbá kémek, kémelhárítók, vezérkari tisztek, katonai attasék, csendőrök, csendőrtisztek.

Betereltek bennünket egy szögesdrótkerítés mögé, melybe aknazárat is telepítettek. Tizenkét barakkba nyolcezernél több embert helyeztek el. A tizenkét barakk elég lett volna talán ötezer embernek. Minden barakkban két benzinkályha. Mi jó társaság voltunk a németekkel meg a kisebb nemzetségekkel, akik önként csatlakoztak hozzánk.

Mi 1945. szeptember 1-én érkeztünk. De ott találtuk azokat, akik már a doni ütközetnél estek fogságba. A barakkokban általában négyemeletes, korhadt priccsek álltak, tele poloskával, tetűvel. A mennyezetet fával bélelték, csorgott be rajta az eső. Hiába volt a barakk a föld alá süllyesztve, földdel leborítva, örökké csöpögött ránk a víz. Reggel kiráztuk a takarónkat, és meg lehetett olvasni a tetűket.

Megfagytak a havon, kétszáznegyven volt a rekord. Én egy alkalommal száznegyvenet olvastam. A poloskák a vérünket szívták, a tetvek meg a betegséget, a tífuszt terjesztették.

- *Írhattatok haza levelet?*

- 1948-ig nem is írhattunk, nem is kaphattunk levelet. Rengetegen meghaltak közülünk. Én tizenkétezer ember személyi adatait hoztam haza, olyanokét, akiket én temettem.

- *Nem vették el tőled?*

- Nem, mert én háromszor kiálltam a hazamenetelre kijelöltek csoportjából. Kijelentettem, hogy a névsor nélkül nem megyek. Harmadszorra, 1951-ben aztán megunták, menjek a francba. Állítólag azt mondták, ha majd hazamegyek, a csekisták elzarándokolnak a templomba, és hálát adnak Istennek. Amikor hazajöttem, a halott foglyok hozzátartozóit mind értesítettem, nem postán, hanem biciklivel jártak körül ismerőseim az országban.

- *Volt papi öttözeke a táborban?*

- Volt, de időnként elkobozták. S ha vissza is adták, egyenruhában miséztem, stólával a nyakamon. Először a magyar reformátusok kerestek meg, és kértek, nem lehetne-e misén zsoltárokat énekelni. Örömmel engedtem. Az evangélikusoknak is, amit akartak. A románoknak is voltak kívánságaik. Ma sem tudom, jól tettem-e, de teljesítettem.

Minden vasárnap tartottam szentmisét. Nyolc nyelven prédikáltam. Egy dolgot szégyellek utólag is, de ma már másképpen csinálnám. Akkor még fiatal voltam és ortodox katolikus. Kértek a másvallásúak, magyarok, németek tömegével, hogy áldoztassam meg őket. Nem tettem. Elhárítottam kérésüket azzal, hogy ezt a szentséget nem szolgáltatathatom ki, csak katolikusoknak. Ma már szó nélkül megáldoztatnám őket.

- *Honnan vetted az ostyát?*

- A szakács készítette az élelmiszernek kiadott lisztből.

- *Gyóntattál is?*

- De még mennyit. És minden haldoklóhoz elvittek, akármilyen vallású, akármilyen nemzetiségű volt. A vasárnapi istentiszteletbe nem engedtem beleszólni. Az egyedül rám tartozott. És múltak a hónapok, az oroszok belátták, hogy a latin misével nem zavarunk senkit. Volt misekönyvem is. Többször elvették, de mindig visszaverekedtem. A mise szövegét egyébként kívülről tudtam. Azért volt jó a latin mise, mert minden nemzetség azt hitte, hogy az ő nyelvén mondom. Hoztak valahonnan egy akkumulátoros mikrofont, mert már csak suttogva tudtam beszélni. Sokáig *gróf Batthyány Ferenc* - a híres

szemorvos Batthyány László fia - volt a ministránsom. Huszonöt évi börtönre ítélték, de szabadult, és most Ausztriában él.

Volt egy hivatalos, katonalelkészi kehely, haza is hozhattam. Most a sárospataki plébánián az egyházi gyűjteményben őrzik. Amikor hazajöttem, odaadtam a pesti papnevelőnek ajándékba az egész felszerelésemet. Meg voltak ijedve, hogy elfogadhatják-e, mi lesz a papnevelés sorsa emiatt. Akkor ilyen világ volt. Aztán túladtak rajta. A táborban volt egy kis kofferom, abban tartottam a miseruhát, a kelyhet és misekönyvet. Ebbe nyíltan nem avatkoztak bele, csak időnként lázítással, izgatással vádoltak.

Egyik nagyhéten közénk hoztak öt olasz tisztet fegyencként, és becsukták őket a börtönbe. Köztük volt egy pap is. Jön hozzám egy magyar huszártiszt, hogy Péter, kérlek, az olaszok üzentek: gyónni és áldozni szeretnének, mert nagypéntek van. Csak egy baj volt: a fogdánál végződött a nyílt latrinaárok. Kétoldalt gerenda, amelyen egyszerre 25-25 ember végezhetette szükségét. A fogdának volt itt egy kis ablaka. Azt ők majd kiemelik a helyéről, ha én hajlandó lennék az ürüléken átgyalogolni az ablakig. Ez a szennyes lé éppen derékig ért akkor. Ezen ne múljék, mondom. Nem leszel rosszul? - kérdezték. Volt egy orosz közlegényruhám, abba átöltöztem. Na, gyerünk! Odaértem a fogdaablakhoz, az olaszok sorban odajöttek, meggyóntak, megáldoztattam őket a szennyes lében állva, aztán visszamentem. Azt mondja a magyar tiszt barátom: Péter, kérlek, ezt a ruhát most bennehagyjuk a gödörben, te pedig fürödj meg a hóban, ahányszor csak bírsz. Én addig megyek a mosdóba, ha lehet, lopok egy kis lúgfélét, és lemosdatlak. Így is történt.

1948 nyarától kezdve havonként egy lapot kaphatott mindenki hazulról. És havonta írhatott is egyet. Anyámnak írtam először. Múlnak a hónapok, egyszer csak hívatnak a táborparancsnokságra. Odavezetnek egy kályha mellé. - *Fogsz még misézni, prédikálni vasárnap?* - kérdezték. - *Fogok.* - Elővettek egy pakli levelezőlapot, megmutatták, anyámnak igen jellegzetes, szép írása volt - ott előttem kettétépték, és be az egészet a kályhába. Nem hagytak belőle egyetlenegy darabot se.

- *Hogyan oldottátok meg a tisztálkodást?*

- Minden szombaton minden táborban adtak egy úgynevezett „bocská” langyos vizet. Ez körülbelül egy 10-15 literes favödör volt. Havonta adtak 10 deka szappant, azzal bekente magát az ember, fejére öntötte a vizet, és megvolt a mosdás. Az oroszoktól tanultuk. Nem akartunk mocskosak maradni. Szibériában remekül fürödtünk a hóban.

- *Mit kaptatok enni'?*

- Reggelire a rántott levesnél is ocsmányabb gyenge levest. Nem lehetett tudni, miből készítették. Néhány köles vagy zabszem úszott benne. Reggel kiadták az egész napi kenyeret. Nagyon vizes, fekete kenyér volt, általában zabból és

árpából készült, és hántolatlanul öröltek. Ha megette az ember, végigkarcolta a belét. Szinte minden ki véreset székelt tőle. Gyógyszerellátás nulla volt. Nekem

volt hastífuszom, kiütéses tífuszom, négy vírusos májgyulladásom és mindig vérhas. Dehát mindenkinek ez volt ettől a kenyértől.

Az ázsiai májgyulladás minimum hat hétig tartott, és nem lehetett tudni, milyen étel okozta. Besárgult a szemünk, megduzzadt a máj, elment az étvágy. Mit lehetett tenni? Fagyott krumpliból pürét enni, meg sok, sok cukrot fogyasztani. Naponta mindenki 1 dkg cukrot kapott. Ott feküdtem a szalmán a betegek barakkjában. S mi történik? A magyar és német tisztek napokig lemondtak a napi cukoradagjukról, összegyűjtötték, és odatették a fejemhez. Hatvan kiló cukrot, hatezer ember fejadagját. Jön az orosz altábornagy, kérdi mi ez. Mondom, cukor. Hogy kerül ide? Én most máj beteg vagyok, láthatja a szememen. Az Úristen meghallotta, hogy a Szovjetunió nem képes a betegeit gyógyítani, hát elküldte nekem az angyalokkal ezt a hatvan kiló cukrot [...] Lehetett velük így beszélni, tudták, hogy tréfa, nem nehezteltek meg miatta. Hazatérésünk után a magyar ávósokkal szemben ezt a hangot nem lehetett használni. Az orosz elfogadta az elkeseredett ember vicces komiszkodását. Azt mondja erre: *Ezt a hatvan kiló cukrot vigyék el a konyhára és osszák ki. A lelkesz úrnak pedig hozzanak a raktárból annyi cukrot, amennyi csak kell neki, és még egyszer annyit. Tegyék mind ide, az ágya mellé.*

1951 márciusában végre belekerültem a hazainduló transzportba a névsorommal együtt. Mielőtt Kijeven keresztül Máramarosszigetre értünk, gondolkodtunk, leszálljunk-e a Kárpátoknál, a magyar határnál, hogy megcsókoljuk az édes anyaföldet. Egyesek azt mondták, elég lesz azt Záhonynál is megcsókolni. Máramarosszigeten körülbelül tíz napig szortíroztak bennünket, mert sokan Erdélybe mentek, mások a Felvidékre, de legtöbben az anyaországba. Tíz nap után megindult velünk a vonat. A kísérő orosz tisztek nagyon kedvesek és udvariasak voltak. Ekkor már fegyvert nem is viseltek. Ez többeknek igen gyanússá vált. Itt valami baj lesz.

Az oroszok Záhonynál leszálltak, és átadtak egy sereg ávós tisztnek. Mi nem tudtuk, hogy kik azok, csak azt láttuk, hogy tányérsapkájuk van és kék parolijuk. Ezek rögtön ocsmány káromkodással fogadtak. Az oroszok káromkodásaihoz képest ez minden képzeletet felülmúlt. Tették ezt minden ok nélkül. Mert mi nem csináltunk semmi rosszat. Megdöbbsentünk egy kicsit, és elgondolkoztunk, hogy hát most megcsókoljuk-e az anyaföldet vagy ne. De a többség leszavazta, hogy ne siessünk vele. Az ávósok minden vagonba bejöttek, és a legmocskosabb káromkodások közepette ránszegezték a géppisztolyt: *„Mindenkinek maradjon a helyén, mindenki tartsa fel a kezét!”* Nem tartotta föl senki. Hát mit gondolnak ezek? Hazajövünk a saját hazánkba és tartjuk fel a kezünket? Mik vagyunk mi? Utólag kitudódott, hogy az egész szerelvényen senki se tartotta fel a kezét. Elég egységes volt a hangulat. Kétezerrel jöttünk ezen a szerelvényen.

Senki se mozduljon! - kiáltotta az ávós. Velem szemben az ülésen haldoklott egy fiatal szabósegéd, közkatoná. Egész úton tápláltam, itattam. Egész úton vonaglott, szenvedett, azt hiszem, rákja lehetett. Felálltam,

megitattam, volt még egy kis víz a kulacsában. Ekkor puff, tarkón csapott az egyik ávós a gumibotjával. Mondom, hát ez mi? „Kuss, fogja be a pofáját! Még egyszer fel ne álljon, mert keresztüllövöm!” Ilyen volt a fogadtatás. Egyszer-kétszer még megitattam a fiúcskát. Már haldoklott. Debrecenből hazavitték valamelyik hajdúsági faluba, ahol napokon belül meghalt. Szabó Istvánnak hívták.

A vonat ment tovább Budapest felé az ávósok kíséretében. Enni nem kaptunk, felállni nem volt szabad, WC-re menni nem lehetett... Megérkeztünk a Keleti pályaudvarra. Jönnek végig a listával, s körülbelül nyolcvanunkat leszállítanak, közöttük engem is. A polgári közönséget a pályaudvarról kizavarták arra az időre. Egyenruhában voltam, kitüntetésekkel. Ekkor elszállítottak Kazincbarcikára egy munkatáborba. Több mint egy évig dolgoztattak itt. [...]

Egy szép napon jönnek értem: irány Budapest, a Mosonyi utcai toloncház. Ezt akkor börtönnek alakították át. Levittek egy alagsorba, bezártak egy betoncellába, amelynek semmilyen ablaka vagy szellőzője nem volt. Priccs se volt benne. *Egy szál ruhában úgy voltam ott tíz hónapig.*

Valami oxigénszűrő volt az ajtón. Az ávósok be-benéztek, amikor már fuldokoltam, meg ha nem, akkor is, és tetszésük szerint engedtek be egy csepp levegőt. Az ajtó teljesen légmentesen zárt. Időnként bejöttek, össze-vissza rugdostak, aztán kurtavasba tettek. A kurtavasnak az előnye, hogy egyenes vas, és átfogja a bokái és a csuklót is. A régi hadseregben volt ilyen fenyítés a garázda katonák megbüntetésére. A jobb csukót a bal bokához, ez sem volt népünnepély, meg fordítva. Engem hasra fektettek, a hátam mögött keresztbe kulcsolták össze a kezemet, lábamat, és akkor ráálltak és taposták a két vasat.

- *Gyakran megtették ezt veled?*

Egyszer harminchat óra hosszat benne felejtettek. Teljesen elkékültem, hetekre érzéketlen volt a tenyerem.

- *Mit mondtak, miért teszik ezt veled?*

- Nem mondtak semmit. Oroszországból küldtek velem egy vastag dossziét, abban benne volt minden. Itthon aztán kiértékeltek. Hogy gonosz, elvetemült ember vagyok, ellensége a szocializmusnak, kommunizmusnak, és nem tudom, még minek. Időnként bejöttek, megrugdostak, hogy jól fekszem-e a kurtavasban. Ezt többször is újra rámrakták. A kezemen, a bokámon és a két csuklómon ma sem nő ki a szőrzet, annyira elhasználta a kurtavas. A fejemre, nyakszirtemre ütöttek, néha a hátgerincemre gumibotokkal, keresztbe a tarkómra, aztán kimentek és röhögtek.

- *Nem emlékszel a neviükre?*

- Hogyan emlékeznék? Nem mutatkoztak be. Jobb is nekik. Mind fiatalabbak voltak, mint én. Némelyikük még biztosan él. Itt a községemben is van néhány véreskező pribék 1945-ből, 55-ből, 56-ból. Jönnek-mennek az utcán szabadon. Egyszer megkérdeztem egyiküktől: Mondja, tud aludni?

Ez a kínzás tíz hónapig tartott. Három héttel szabadulásom előtt bejöttek, hogy írjam alá, miszerint amnesztiát kaptam. Mondtam, nem írom alá. Önök kérjenek bocsánatot tőlem a bánásmódot. Amnesztiát nem kérek, nem szorulok rá. Fogságbeli tapasztalataim után, korábbi neveltetésem eredményeként nem tudtam mást mondani, mint azt, hogy előbb tőlem kérjenek bocsánatot. A tíz hónapi kínzással sem tudtak megtörni. Próbálkoztak azzal, hogy vallják azok ellen a csendőrtisztek, katonatisztek ellen, akik velem együtt jöttek haza a fogságból. Mert, hogy ők nekem, mint lelkipásztoruknak sok mindent elmondtak életükből. Annyit ki tudtam nyögni két megkínzás között, hogy korábban keljenek föl, ha ilyenhez akarnak preparálni.

Az utolsó három hét alatt mindennap bejöttek, eredménytelenül. Aztán egy szombati napon megragadtak, már jártányi erőm se volt, kezembe nyomták lelkészi kofferemet, benne a kehellyel, miseruhával, meg a tizenkétezer halott adataival, hogy vigye, és kilöktek az utcára. Se elbocsátó, se igazolás!

Elvándoroltam a Központi Papneveldebe. Véletlenül ott volt Ijjas József, a mostani kalocsai érsek, a háború előtt előljáróm és Marcell Mihály, a papnevelde rektora meg Schwartz-Eggenhoffer Artúr. Ők hárman röviden meghallgattak, ott tartottak ebédre, s egy napra elvittek Esztergomba, majd onnan Egerbe. Egerben akkor Czapik Gyula volt az érsek. Nekem, mint kassai egyházmegyesnek ő volt az apostoli kormányzó, tehát érsekem, püspököm. Illőnek tartottam, hogy bemutatkozzam neki. Már Oroszországban megtudtam róla, hogy akiket korábban elbocsátottak a hadifogságból, és jelentkeztek nála, nem szívesen fogadta őket. Néhány ilyen látogatás után kiadta a parancsot a portásnak, hogy hadifogoly kinézésű férfiakat ne engedjen be a palotába. Nekem ezek megírták, hogy "te beszélsz itt a szenvedők iránti anyaszentegyházról?" Rosszul esett ez nekem odakint.

Megérkeztem délelőtt Egerbe. Budapestről autóval vittek oda. Az érsek hűvösen fogadott: "Megjött? Megjött?" A tartózkodó fogadtatás láttán előadtam, hogy *én nem szerettem volna korábban hazajönni, mert amíg ott kint tömegek vannak rabságban, sokkal nagyobb hasznát láttam annak, hogy mint pap, ott élek köztük* 1949-ben javasolták először, hogy hazamehetek, de csak azzal a feltétellel, hogyha befogom a számat, és csupa jót mondok a fogolytáborról.

Czapik érsek hidegen ott tartott az ebédre, azt elfogyasztottam, de éreztem, hogy valami nem stimmel. Jelen volt Brezanóczy Pál, a későbbi érsek. Ő kassai egyházmegyes volt, tehát tőlünk származott. Háború előtt kedves, jó ismerősöm volt. Ebéd közben egy-egy intéssel többször jelezte nekem, hogy ne beszéljek.

Ebéd után azt mondta az érsek, menjünk ki a kertbe, ott beszéljünk. Kimentünk a kertbe, tíz percig beszélgettünk, s akkor ott hagyott Brezanóczyval kettesben. Brezanóczy első szava az volt hozzám, hogy nem szabad így beszélni a mai Magyarországon. Miért nem? - kérdeztem. - Én bántottam másokat, vagy mások bántottak engem? Hamar kitelt a becsületeségem az érsekségen. Valósággal postára adtak. Brezanóczy adott rám egy ruhát, ami nagy volt nekem. Majd

otthon átszabotod, mondta búcsúzáskor. Zavarta őket az egyenruha. Pesten az utcán mindenütt nagyobb becsületem volt. Mindenhol előzékenyek voltak. Járdán, villamoson két fiatalember segített fogni a karomat, nem kértek tőlem jegyet. Egyszerű emberek megkérdezték, hova megyek, leszálltak velem, csomagomat segítettek vinni, és elkísértek. Megvolt a lelkesjelzésem és a rangom is. Egerben félték tőlem, mint egy leprástól.

Harmadnapra jutottam el Sárospatakra anyámhoz. Jellemző az akkori állapotokra, hogy feladtam Pestről anyámnak egy táviratot, de ő nem kapta meg. Oroszországból minden hónapban lehetett írni, és megkapták. A Mosonyi utcából tíz hónapig egyetlen sort sem írhattam haza.

- *Mikor és hova kaptad az első diszpozíciódát?*

- 1955-ben. Az a Brezanóczy, aki bevonulásom előtt azt mondta, hogy máris hív Kassára teológiai tanárnak, tizenkét évvel később azt mondta nekem: "Látom, most ki vagy fáradva, le vagy gyengülve, elhelyezünk téged káplánnak egy jó gazdag faluba, Hernádnémetibe, ahol sok gyümölcsfa van. Örömmel mentem. Nagyon szépen megvoltam ott. A hittanosaimmal különösen. Elkezdtem velük kajakozni, futbalozni, télen síelni. Ez nagy hiba volt. Továbbhelyeztek. Brezanóczy megnevezett egy plébániát, ahol nagy adósság volt, menjek oda, hozzam rendbe. "De előre megmondom, ott nem maradhatsz." Már akkor észrevették, hogy a fél világ levelez velem. Egykor magas rangú külföldi tiszteltől, politikusoktól érkezett naponta halom levelem a világ minden tájáról. Mindannyian fogolytársaim voltak, és biztosítottak szolidaritásukról [...]

- *Mit tapasztaltál. a magyar katolikus egyház, az egyszerű hívők és a hierarchia megbecsüli-e, értékeli-e a bátor kiállást, amit értünk tanúsítottál?*

- A hierarchia részéről mind a mai napig egyetlen jó szót sem kaptam. Létem, szenvedésem témáját inkább felejtani, áthidalni igyekeznek. Egyszerűen beszélni sem szabad a múlttól közöttük. A hívek, az más. Az ő rokonszenvüket meg lehet nyerni önzetlen papi szolgálattal. Ők megérik, és nagyon hálásak, ha pártfogásba vesszük őket, különösen a szenvedőket, megaláztatottakat, nyomorgatottakat. Az utóbbi időben többször előfordult, hogy öregedő, nálam idősebb fogolytársaim elhozatták magukat gyermekeikkel, unokáikkal, hogy még egyszer akarnak látni életükben. [...]